

Лінгвокультурний дискурс у парадигмі
професійної освіти : зб. матеріалів Міжнар.
наук.-практ. конф. Київ, 5 берез. 2015 р.
– К. : КНЕУ, 2015. – С. 128 – 133.

УДК 811.161.2:37.015.3

Кравчук О. М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

ЧИТАННЯ, СПРИЙМАННЯ, РОЗУМІННЯ – ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

У статті розглядаються основні психологічні складники вдосконалення навичок лінгвістичного аналізу тексту в студентів філологічного факультету.

В статье исследуются главные психологические составляющие совершенствования навыков лингвистического анализа текста в студентов филологического факультета.

This article examines the main psychological components of skills of perfecting linguistic text analysis of students of philological department.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз тексту, читання, сприймання, розуміння.

Ключевые слова: лингвистический анализ текста, чтение, восприятие, понимание.

Key words: linguistic text analysis, reading, apprehension, understanding.

На сучасному етапі основним пріоритетом реформування вищої освіти в Україні в контексті рішень Болонської угоди є забезпечення універсальності підготовки фахівця до своєї майбутньої діяльності. Важливим аспектом цієї проблеми є врахування психологічних чинників у процесі вдосконалення навичок лінгвістичного аналізу тексту (надалі ЛАТ) у студентів-філологів, оскільки саме процеси читання, сприймання, розуміння тексту є головними складниками успішного виконання ЛАТ.

Аналіз наукової літератури свідчить, що врахування психологічних чинників у процесі навчання мови є не новим і тому широко опрацьоване в психолого-педагогічних роботах (Л. Виготський, І. Гальперін, О. Гойхман, Ф. Гоноболін, М. Жинкін, О. Леонтьєв, І. Синиця та ін.). Але в сучасній науці відсутні дослідження, присвячені висвітленню психологічних основ удосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів. Отже, констатуємо актуальність окресленої в пропонованій публікації проблеми – визначення основних психологічних складників успішного виконання ЛАТ. Розв’язати її – значить сформувати мовну особистість учителя-словесника, який прагнучиме ґрунтовно підготуватися до майбутньої професійної діяльності, у процесі якої він разом з учнями здійснюватиме ЛАТ.

Лінгвістичний аналіз спирається на такий спосіб психологічного аналізу, який вимагає членування складного єдиного цілого на одиниці, наділені основними якостями цілого. Такий аналіз здійснюється найчастіше під час рецептивних видів мовленнєвої діяльності – почутого (аудіювання) і прочитаного (читання), тому аудіювання й аналіз, читання й аналіз є взаємопов’язаними, адже без слухання, читання й аналізу текстів не може бути розуміння чужого мовлення, оцінки виразності мови, вироблення мовного чуття. Тому виконання ЛАТ – це мовленнєва діяльність, яку розглядаємо як процес і результат дії, структурний елемент будь-якої діяльності, складник професійної діяльності. Матеріальною основою почутого є усний текст, прочитаного – писемний. У сучасній лінгводидактиці посилена увага до розвитку аудіювання й читання, оскільки саме від них залежить якість більш дієвих видів мовленнєвої діяльності – говоріння й письма. Адже результатом і продуктом говоріння й письма виступає висловлювання (текст), а продуктом аудіювання та читання є розуміння прослуханого або прочитаного тексту, тобто текст розвиває основні види мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письмо.

Рецептивні види мовленнєвої діяльності регулюють правила сприймання мовлення. Зрозуміло, що результатом процесу сприймання є інтерпретація (розуміння), тому методика ЛАТ спирається на механізми читання, осмисленого сприймання й розуміння текстів.

Читання тексту – це явище психічне, оскільки впливає з потреби певних переживань читача, переживань, які задовольняє мистецтво слова, а мистецтво діє на нашу психіку. Мета мистецтва – викликати в нашій психіці певні переживання. Читання виконує такі психологічні функції: пізнавальну, емоційно-комунікативну, ціннісно-орієнтувальну [1, с. 22], які є взаємопов'язаними. Розглядаємо читання як комунікативний акт між автором і читачем, що здійснюється за допомогою тексту, усіх його комунікативних підсистем. Таке спілкування виявляє взаєморозуміння, що впливає з теорії психології мовленнєвої діяльності, розробленої Л. Виготським.

Психологія сприймання тексту була й залишається однією з найактуальніших проблем психолінгвістики, тому вона повинна бути добре опрацьована, оскільки процес сприймання є складним, діяльнісним і творчим. Осмислене сприймання є основою будь-якого аналізу, зокрема й ЛАТ.

Відомо, що першим рівнем сприймання є відчуття й уявлення. Читач засвоює писемний текст на основі зорового сприймання, а усний – на основі слухового. На етапі сприймання тексту відбувається розуміння значень окремих слів, речень, усього тексту. Тут же здійснюється розуміння підтексту, що особливо значуще в процесі аналізу публіцистичних і художніх текстів.

Головною особливістю сприймання є цілісність, активність і творчий характер, оскільки це актуально в процесі виконання ЛАТ. Тільки після сприймання тексту можемо переходити до його аналізу, тобто ці поняття нерозривні.

У сучасній психології та психолінгвістиці виділяють два рівні сприймання чужого мовлення. Перший – сприймання мовлення чи аналіз і синтез букв, достатні для того, щоб розрізняти слова. Другий, більш високий рівень –

розуміння мовлення, або аналіз і синтез різноманітних сигнальних чи смислових значень у мовленні. Цей рівень беремо за основу в нашому дослідженні. Розрізняючи сприймання й розуміння мовлення, необхідно все ж таки розглядати їх як єдиний процес. Сприймання – це аналіз і синтез матеріальних засобів мови: фонем, складів, словоформ, речень, інтонації. Розуміння – це аналіз і синтез сигнальних чи смислових значень усіх цих засобів. Дослідження О. Леонтьєва доводять, що проблему сприймання слід розглядати на різних рівнях організації мовленнєвого потоку: від рівня слова до рівня тексту, адже „осмислене сприймання тексту – це не тільки й не стільки проблема його загального розуміння, скільки проблема орієнтації реципієнта в тому, що є метою чи основним мотивом отриманого повідомлення” [2, с. 34], а тому істотним для нашого дослідження є розгляд проблеми розуміння, оскільки, щоб проаналізувати текст, його треба зрозуміти.

Процес розуміння посідає центральне місце в мисленнєвій діяльності людини й завжди супроводжує конструктивну пізнавальну діяльність. Він залежить від індивідуально-психологічних, соціально-психологічних та логіко-психологічних чинників. Термін „розуміння” розглядають у широкому та вузькому значенні: у широкому – це універсальна характеристика інтелектуальної діяльності людини, обов’язковий атрибут будь-якого рівня пізнання та спілкування, кожного психічного процесу. Зрозуміло, що розуміння є повторенням процесу творчості автора тексту у зворотному напрямку.

Трактуючи розуміння у вузькому значенні, багато дослідників відносять його до сфери мислення (Л. Виготський, Л. Доблаєв, П. Іванов, Ю. Корнілов, О. Корніяка, Г. Костюк, Н. Левітов, А. Лурія, С. Рубінштейн, А. Смирнов, О. Соколов та ін.). Зокрема, П. Іванов вважає розуміння найпростішим видом мислення й доводить, що, на відміну від творчого мислення, розуміння є „відтворювальним мисленням” [3, с. 247]. Г. Костюк ототожнює процеси розуміння й мислення [4, с. 256], а Н. Левітов розмежовує ці поняття, указуючи, що різниця між ними в тому, що розуміння є результатом мислення [5, с. 115].

У сучасній психології поширений погляд, що психологічні механізми розуміння зведені до розв'язання мисленневих завдань. Уважаємо розуміння тексту складною мисленневою операцією, яка включає вміння читати, знання мови та рівень інтелектуального розвитку. Отже, чим вищий інтелектуальний розвиток студента, чим досконаліші його знання мови, тим швидше він зрозуміє текст, а отже, правильно його проаналізує. Необхідною умовою розуміння тексту є сформовані вміння декодувати вербальну інформацію, тому розуміння з'являється в тому випадку, коли студент може переструктурувати набутий досвід, щоб, спираючись на нього, по-новому оцінити необхідну інформацію, застосувати опорні знання й здобути основні. Опорні знання – це той „мінімум”, який об'єднує найважливіші визначення та закономірності, що допомагають засвоєнню складного матеріалу, а основні знання становлять фундамент для засвоєння нових знань. Іноді пізнавальну роль розуміння співвідносять з поясненням: зрозуміти – означає вміти пояснити. Але розуміння не просто пов'язане з поясненням: воно зумовлює його, оскільки будь-яке пояснення ґрунтується на основі певного розуміння.

Розуміння тексту – це опосередкований аналітико-синтетичний процес, що включає розуміння основних елементів тексту та об'єднання їх в одне ціле. У дослідженнях А. Мікк, В. Мельничайка та ін. з'ясовано рівні розуміння тексту. Так, А. Мікк пов'язує ці рівні з його структурними елементами й виділяє серед них такі: 1) розуміння слів; 2) розуміння речень; 3) розуміння смислу абзацу або декількох абзаців, що утворюють єдине ціле [6, с. 11]. Отже, розуміння цілого починається з розуміння слів і сприяє розумінню всього тексту.

В. Мельничайко зауважує, що повне розуміння тексту – це непросте й далеко не всім доступне справа. Він виділяє чотири рівні розуміння тексту: 1) після першого прочитання досягається лише загальне сприймання; 2) повільне повторне читання дозволяє зрозуміти хід думки автора, смислові зв'язки тексту, його ідейне спрямування; 3) розуміння того, якими мовними засобами автор досягає своєї мети; 4) усвідомлення ідеї тексту [7, с. 34].

Практика доводить, що навіть ці чотири рівні не можуть бути досягнуті без докладного аналізу тексту, зокрема його мовного оформлення. Звертаємо увагу на те, що й у процесі аудіювання також повинно обов'язково відбуватися повне розуміння тексту.

Глибоко досліджено процеси читання й розуміння наукових і навчальних текстів Н. Чепелевою, яка подає психологічно обґрунтовані рекомендації щодо формування в студентів культури читання, роботи з текстом у процесі його смислового аналізу, а також показує залежність розуміння тексту від його структурно-семантичних ознак та особистості читача, сформованості в нього прийомів роботи з текстом [1, с. 42].

Уважаємо, що розуміння тексту залежить від суб'єктивних і об'єктивних чинників: інтелектуального та емоційного рівня розвитку студента, його досвіду; розвитку пам'яті, уваги, уяви; змісту тексту, його лексичного, граматичного наповнення; від поставленої мети й мотиву.

Читання, сприймання, розуміння й аналіз тексту базуються на знаннях, які дають можливість пізнавати мовні одиниці та співвідносити їх з позамовною дійсністю. Такі знання студент здобуває на лекціях, де він слухає, записує (тобто під час рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності), а також аналізує почуту інформацію. Під час слухання відбувається спонтанний аналіз почутого, що поступово переходить в усвідомлений. Знання поглиблюються, удосконалюються й на практичних заняттях, де майбутній філолог читає, слухає й аналізує почуте. У процесі говоріння й письма відбувається самоаналіз мовлення. Отже, на заняттях у процесі рецептивних видів мовленнєвої діяльності студенти набувають навичок аналізу написаного й почутого, а також навичок самоаналізу під час продуктивних видів.

Студент не зможе успішно оволодіти навичками ЛАТ, якщо їх формування відбуватиметься без певної системи й послідовності, тому що нові знання повинні не механічно доплюсовуватися, а вкладатися в певну систему, оскільки так легше їх відтворювати.

Отже, урахування психологічних чинників, а саме: усвідомлений процес мислення, що включає механізми читання, аудіювання, сприймання, розуміння, – сприятиме вдосконаленню навичок ЛАТ, результативності підготовки студентів-філологів до їхньої майбутньої професійної діяльності.

Перспективи роботи вбачаємо в дослідженні інших психологічних процесів пізнання, які якісно впливають на вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів, – мислення, уваги, уяви та інших.

Література

1. Чепелєва Н. В. Психологія читання тексту студентами вузів / Н. В. Чепелєва. – К. : Либідь, 1990. – 96 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
3. Иванов П. И. Общая психология / П. И. Иванов. – Ташкент : Средн. и высш. шк., 1964. – 458 с.
4. Костюк Г. С. Про психологію розуміння / Г. С. Костюк // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К. : Вища шк., 1989. – С. 251 – 300.
5. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология : учеб. пособие для пед. ин-тов / Н. Д. Левитов. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1964. – 478 с.
6. Микк А. Я. Оптимизация сложности учебного текста / А. Я. Микк. – М. : Просвещение, 1981. – 119 с.
7. Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи / В. Я. Мельничайко // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Т. : ЛПЛЕЯ, 1997. – С. 25 – 59.